

Теорія і методика вивчення автобіографічного оповідання

Наталка Романишина,
кандидат філологічних наук, доцент
Рівне

Запропоновані автором проблемні питання і завдання допоможуть студентам-філологам конкретизувати й уточнити визначення "автобіографічне оповідання", спонукатимуть до самостійного пошуку відсутньої в підручниках інформації, сприятимуть удосконаленню навичок практичної дослідницької роботи, вмінь робити узагальнення теоретичного характеру.

Ключові слова: автобіографічне оповідання, аналіз в аспекті жанру, автобіографічний матеріал, інтенційний, символічний автобіографізм.

У методиці викладання української літератури набуває особливої актуальності проблема аналізу художнього твору в аспекті пошуку авторських інтенцій. Зокрема навчальні програми, підручники заохочують школярів та студентів вищих навчальних закладів віднаходити автобіографічність, виявлену в жанрі: автобіографічна новела — "Intermezzo" М.Коцюбинського [14, 104], повість — "Зачарована Десна" О.Довженка [14, 128], художня автобіографія — "Моя автобіографія" Остапа Вишні [14, 122], автобіографічний нарис — "Ювілянт" Т.Бордуляка [7, 415]; автобіографічний ескіз — "Моя вина" Б.Лепкого [5, 415] та ін. Найповніше представлений такий різновид автобіографічної прози, як "автобіографічне оповідання": "Антін Калина" О.Кониського [6, 148]; "Сидір Макарович Притика" Т.Зінківського [6, 391]; "Моя стріча з Олексою" І.Франка [7, 198]; "Чудова дівчина", "Ксеня", "Дядько Тимоха" Б.Грінченка [4, 216], "Поганяй до ями!", "Немає матусі", "Прощай, життя!" А.Тесленка [11, 106] та ін. Названі тексти переважно не аналізуються або розглядаються без органічного зв'язку з генологічними законами; дається лише мікрожанрове визначення; вибудована "вертикаль" відображає синхронну картину жанрового стану автобіографічного оповідання; обійдені увагою інші тексти з характерною сукупністю передбачених змістом поняття ознак, які допоможуть простежити також дія-хронну динаміку жанрового руху: "Заповіт дідуся" П.Куліша, "Будяк" Д.Мордовця, "Доля" О.Кобилянської, "Басараби" В.Стефаніка, "Дядько та тітка" М.Коцюбинського, "Цвіт щастя" Б.Лепкого, твори зі збірки "Замість автобіографії" У.Кравченко, "Образа" У.Самчука, "Панська ялинка" Остапа Вишні, "Або-або" О.Теліги, "Психічна розрядка" Т.Осьмачки, "Play the game" О.Ірванця та ін. Отже, наявний певний корпус "оповідань" зі спільною модифікаційною домінантою "автобіографізм"; що дозволяє **уточнити визначення цієї жанрової модифікації; обґрунтувати внесення коректив до програм; окреслити контури методичної системи вивчення автобіографічного оповідання, шляхи її практичного втілення.**

Зважаючи на значний обсяг навчального матеріалу (охоплення всіх періодів історії літератури, ознайомлення з позапрограмовими творами, додатковими джерелами), його специфічний дидактичний зміст (удосконалення навичок практичної дослідницької роботи, вмінь робити узагальнення теоретичного характеру), роботу над конкретизацією й уточненням визначення "автобіо-графічне оповідання" доречно запланувати на заключній стадії навчання — спеціальному курсі або семінарі з проблем художньої малої прози.

Пропонуємо орієнтовний **план і методичне забезпечення** заняття на тему "Поетика автобіо-графічного оповідання".

I. Елементи художнього домислу в нехудожніх автобіографічних творах. Існує практика "збудування терміну", відштовхуючись від протилежного: "ніщо не об'єднує настільки добре, як спільний супротивник"; польський теоретик М.Чермінська доводить нехудожність автобіографії на основі теорій фікції й сюжетності, жанрової проблематики нарративних форм [13, 398-399]. Спробуємо, навпаки, віднайти елементи художності у паралітературних формах.

— Текст "Болотяна Лукроза" В.Домонтовича прийнято класифікувати як мемуари. Пояснить, чому він уміщений в однойменну добірку "оповідань та нарисів" (К., 2000) митця? (Простежити, як у контексті історіо-графічної домінанти, визначеного пріоритету наукового компоненту змісту твору — "Я просто роблю нотатки до спогадів Юрія Клена" — проступають риси, за Ю.Лотманом, найважчого виду творчої діяльності — витворення певного образу самого себе; звернути увагу на використання автором масок: наратор і його "друг Віктор Петров").

— Чи є художня автобіографія жанровою модифікацією оповідної прози? Зіставте службу автобіографію, яку кожному доводилося писати, з "Автобіографіями" Т.Шевченка, П.Куліша, М.Костомарова, О.Кобилянської, Остапа Вишні, Г.Тютюнника та ін.

Орієнтовна відповідь: "Автобіографія" М.Костомарова наближається до жанру подорожнього нариса — у 50—60-х роках XIX ст. "межі між подорожнім нарисом і оповіданням того часу дуже нестійкі" (Р.Міщук); інформаційний план (фактичні подробиці, докладні описи побуту, звичаїв, інтер'єру, одягу) поєднується з легендами, переказами, які збагачують виклад елементами сюжетності (історія про покаяння відомого розбишаки канівського старости Потоцького; про чудесне звільнення Богородицею Почаєва від турецького нападу 1672 року тощо); оповідач автобіографії виявляє себе в структурі художніх творів — зачитати поезію "Хлопець"; навести приклади епічного творення зорових образів-картин: солдати в Острозі грабують занедбані монастирі, на очах у М.Костомарова один з них розбиває замуровану в стіні могилу 1663 року і... та ін.

Автобіографію "Моє життя" П.Куліш визначає як "оповідання"; компонує з відносно самостійних подій-"епізодів", нанизані один на один, вони творять ілюзію хаотичного перебігу імпровізованої оповіді; водночас пов'язані загальною сюжетною лінією —

долею головного героя. Письменник не дотримується традиційної чіткої хронології подій: "та що в його житті все важить, тим байдуже мені було за план сього писання" [9, 133]. За спостереженням М.Медарич, тривалий час автобіографічні жанри сприймалися одночасно як художній текст і документ [1, 16]; текст пропонується розглядати як ланку в нарративному ланцюгу автобіографічних творів ("Феклуша", "Яков Якович", "Історія Ульяны Тереньтьєвны"). "Життя Кулиша" написано в формі містифікації, від другої особи — В.Білозерського; письменник постає як суб'єкт і об'єкт опису-"я" розщеплюється на те, яке аналізує і аналізується; можливо, наслідуючи Т.Шевченка, символічною автобіографією він хотів запрограмувати в свідомості нащадків свій образ "лицаря-невміраки", "аристократа артисто-козацької удачі", "енергії необоримої" тощо. З іншого боку, таке "гіперболічне й грандіозне самоокреслення цілком закономірне в романтичному самоствердженні; його також бачимо в Шевченка/.../ Міцкевича" та ін. [2, 56].

II. Життя, створене за допомогою мистецьких засобів.

Як автобіограф може використовувати вимисел при доборі й осмисленні фактів свого життя, так і письменник — писати про вигадану особистість та події у формі автобіографії [1, 10].

— "Великомученик Остап Вишня" — "автобіо-графія-легенда"? (Автор і суб'єкт тексту — Остап Вишня; форма відповідає "широ написаним" творам; оповідач говорить: "слухайте, як це насправді було", запевнює: "оце найправдивіша правда про настоящего Остапа Вишню", відштовхується від правдивого факту — Львівські газети опублікували повідомлення, що більшовики замучили письменника. Однак текст вибудовується не із спогадів, як інші "спогадально-біографічні усмішки" (І.Зуб), а з уяви; центральна тема — життя самого автора, але життя після смерті. Митець витворює індивідуалістичний міф: Остапа Вишню, звинувативши в націоналізмі, катували, розстріляли; як великомученика за Україну, розподілили в "самостійний, автокефальний" рай, де він і дотепер живе та втішається. Оповідь ведеться від II і III особи, але дистанціювання від alter ego письменника не лише в цьому; автор створює двох своїх двійників, обох "фальшивих": перший носить маску націоналіста, такою, що "Петлюру перепетлював і Бандеру перебандерив", другий — пробільшовицький Павел Михайлович Губенков, з Рязанської області, руда борода "клінушком", увесь у личаках, тричі на день їсть тюрю, безнастанно грає на балалайці, хоче випити Дніпро. Можливо, у такий спосіб автор порушує вже традиційну для українця проблему "дуалізму", балансування між прагненням зберегти свою самототожність, національну ідентичність, і пристосуватися до умов, зокрема більшовицької дійсності. Як відомо, в Україні автобіографіка існувала під особливим ідеологічним тиском цензури, тому представлена переважно в художніх формах; авторам потрібно було вдаватися до різноманітних способів приховування, містифікації. Остап Вишня з цього приводу сказав: "Найважче і найнеприємніше писати про себе" ("Отак і пишу").

III. Співвідношення та структурні відмінності між інтенційно зосередженим (явним) і символічним (закодованим) автобіографізмом [2, 52—53]. Коли авторську особисту історію, авторське "я", подано явно й по-справжньому, з історичною точністю, говорять про "вищий" (Ю.Барабаш), "оголений, метатематичний" (Г.Грабович), "голий" (М.Слабошпицький) автобіографізм, "власне автобіографію" (Н.Манюх) тощо.

Є письменники так звані персональні (М.Медарич), у яких автобіографізм — продуктивний літературний прийом, стійкий архетип творчості (С.Андрусів). Наприклад, декларували свої твори як автобіографічні: П.Куліш, І.Франко, О.Кобилянська, М.Яцків, Стефаник, Б.Лепкий, У.Кравченко, Остап Вишня, В.Дрозд, Г.Тютюнник, Б.Антоненко-Давидович, О.Ірванець та ін. Дослідники зауважили, що "автобіографізм притаманний багатьом творам художньої літератури. Життя письменника стає в них протосюжетом, а його особистість (внутрішній світ, особливості поведінки) — прототипом головного героя" [12, 16]. Простежимо способи експліцитного використання автобіографізму на рівнях тексту, паратексту, автобіографічного синергену.

— На думку фахівців [2, 58], явний автобіографізм проявляється на поверхневому, зокрема *фабулярному* рівні. Наведіть приклади. (Оповідання П.Куліша "Заповіт дідуся" — белетризована версія одруження автора з О.Білозерською (Ашенька Покорська), приятелювання з Плетньовим (Сабанов), його донькою Ольгою (Ліда Сабанова). Задля мелодраматичного ефекту автор змусив Ліду померти від розриву серця через нерозділене кохання до оповідача-персонажа Івана Сторчача. Виконуючи заповіт дідуся, Сторчак таки став сенатором, що Є.Нахлік потрактує як "психологічно компенсаційний варіант проти дійсного краху авторових надій на університетську та академічну кар'єру" [10, 134]).

Доречними будуть *доповнення викладача*: П.Куліш — один із фундаторів автобіографічного оповідання; критики відзначали "нові підходи" у його художній прозі, зокрема "автобіографічний" [10, 145]. Письменник не лише визначав жанр своїх творів — автобіо-графічне оповідання (повість), а й теоретично обґрунтував важливість критерію вимислу, художнього компоненту: "там дещо й видумано", "кінець сеї справді ідеальної істоти був не такий, як у повісті", "смерть її була інша" [9, 101; 104]; "играют важную роль автобиографические факты, развываете фантастические" [10, 144]; в "Жизни Кулиша" автор розповідає: перебуваючи під слідством, він написав автобіо-графічний твір, в якому "вславив свою жінку кохану й її матір чесну", а потім спалив, бо не вважав цю річ "аж геть художньою" [9, 125]. Літературознавці доводять: своєю художньою версією П.Куліш разом з фактами передавав плітки, змінював факти, доповнював власною вигадкою, для посилення фабульної інтриги. Наприклад, "Омут" — психотерапевтична спроба поквитатися з кривдниками, звільнитися від накопичених образ: Н.Некрасов (Гезіод) шантажував П.Куліша доносом. У тексті прозаїк белетризував деякі дражливі факти з його особистого життя: розповів про його потяг до картярства, лайки, розпусти. На думку Є.Нахліка, П.Куліша виправдовує те, що він все-таки писав не спогади, а художній твір із персонажами, що хоч і мали життєвих прототипів, не були їм тотожні, носили вигадані імена [10, 139].

Інший *приклад*: В основу оповідання "Панська ялинка" Остапа Вишні покладена подія: пригода, яка сталася у панському будинку з дітьми прикажчика, запрошеними туди на Новорічне свято. Сюжет простий, але надзвичайно динамічний: в експозиції читач дізнається про родину головного героя, фабульний час (зима), снігові забавки сільських дітей, що сім'я жила у панській економії на хуторі, бо батько працював у поміщика; II розділ — зав'язка конфлікту: пан наказав привезти дітей до нього на ялинку. Автор описує реакцію батьків, дітей на несподівану пропозицію, процес приготування, поїздки. На святі за незграбність пан вирішив "провчити" свого козачка штурханом. Парася

злякалася і закричала, герой кинувся до неї, зачепив гілку на ялинці, впала з ялинки свічка на якусь панянку. Та в крик! Всі забігали... Кульмінаційний момент, також розв'язка (пан "виговорив" батькові, що діти "дуже в нього дикі" і більше на ялинку ніколи не кликав), портрет-характеристика ("пан сердитий був"), діалоги ("панові заманулося", "пан розгнівається, як не зробимо", "до пана десять верстов, поморозимо дітей"), авторські уточнення, пояснення, іронічні коментарі ("панський палац", образи підстрибуючих довкола ялинки "паненят з паннами", старого пана, який стріляє хлопавками, і кожен раз звертається до громадки зішкулених біля входу "гостей", чи їм страшно) виявляють композиційну домінанту твору — соціальний конфлікт. Ж.Женетт називає "автобіографічним" суб'єктивоване повісткування, з ідентифікацією оповідача і головного персонажа в ретроспективі" [1,49] — у творі автор маскується під постать оповідача, який згадує епізод з дитинства; відтворюємо паралельне існування "двох голосів" (відтворення мови, оцінок, вражень героя-дитини та узагальнення пережитого в дитинстві "дорослою" свідомістю — "Тепер, коли панів нема, ніхто не називає наших дітей дикими"); суб'єкт тексту присутній у своєму "граматичному адекваті, особовому займеннику "я" [1,11] — "я зачепив гілку/.../"; факти життя, які утворюють подієву канву тексту, — факти з біографії Остапа Вишні. Через характерний для себе "рим тем автор постає перед читачем як носій певної концепції" (М.Гірняк) — своєрідним лейтмотивом письменника є спогад про наймитування батька: "Батька ми вдома бачили коли-не-коли, — він наймитував у панській економії" ("Думи мої, думи мої..."); "/.../поміщиці фон Рот, був у неї за прикажчика (я барині ручку цілував. Факт!)" ("Перший диктант"); "У Полтаву батька в різних справах посилала бариня" ("Все життя з Гоголем"); образ старшої сестри: "найстаршенька сестриця Парася, а під нею був я" ("Перший диктант"), "На Парасі — червоне у смужечку платтячко/.../" ("Панська ялинка") тощо. Є думка, що художні твори від історіографічних відрізняють поняття вигаданого та можливого [1,35] — описана пригода могла трапитися з майбутнім гумористом. Водночас автор не згадує імені головного персонажа — відновлені пам'яттю автора ситуації, подробиці є типовими для того часу. Зміст художнього образу "незмірно багатший за своє біографічне зерно завдяки тягнінню до узагальнення" (В.Смілянська).

— У яких творах "я" автора "опосередкованого" виявляється через більш-менш виразно виявлені відгомони його біографії? (Окремі фрагменти фабули мають зв'язок з фактичним матеріалом біографічного характеру в оповіданні "Доля" О.Кобилянської — розповідь про її кохання до "редактора" (О.Маковей), "Басараби" В.Стефаніка — історія правдива, "фамілійна" — у родині письменника періодично траплялися самогубства; в оповіданні "Антін Калина" О.Кониського герой перебуває на засланні, там знайомиться зі своєю майбутньою дружиною, хоч і бореться з сумнівами, адже вона не українка; в "Образі" У.Самчука герой оповідає незвичну історію народження — один п'яний мало не задушив, сівши на сповите брудною шматою немовля, про це ж у спогадах "На білому коні" — народився "серед незвичних обставин" — на весіллі дядька Омелька; О.Ірванець справді грав у казино у Вісбадені, тому самому, де свого часу грав Федір Достоєвський, де у нього зародилася ідея його безсмертної повісті "Игрок" ("Play the game") тощо).

— Використання автобіографізму не обмежується введенням в текст окремих деталей чи важливих

фактів з власного життя; часто уважний читач у героєві впізнає самого автора (студенти повинні вміти розпізнавати "автобіографічного героя" [4,79]. Ви погоджуєтеся, що в автобіографічному оповіданні більше, ніж автобіографізм подій, простежується автобіографізм емоційних топосів-почуттів [2,62]; розповідач часто спостерігає не зовнішню дію, а досліджує духовну сферу; зображує події через сприйняття персонажів; розкриває індивідуалізоване "я" [1,24]? (Справді, у центрі такого оповідання бачимо особистість. Жанр "Сидора Макаровича Притики" Т.Зіньківський визначив: — "малюнок"; автор накидав кілька ситуацій, "сцен", у яких розкривається характер бравого "ундер-цера". Тому дослідники переважно класифікували текст: етюд — "сюжету ніякого, а характеристика зручна, жвава" [6,372], образок; оповідка-портрет, нарис характеру [7,373; 386]. "Антіна Калину" О.Кониський опублікував 1881 р. у журналі "Світ" під заголовком "Мої знайомі (Етюди з життя)"; критик М.Сиваченко визначає текст то як "етюд", то як "оповідання" [8,21—22]. У програмі твір "Моя стріча з Олексою" І.Франка визначено як нарис [11,80], у підручнику — автобіографічне оповідання [7,198] тощо. Тексти можна вважати сюжетно-подієвими в аспекті намагання автора якнайповніше охопити життєпис головного героя, іноді — від народження до смерті: "Що б з мене було?", "Поганяй до ями!", "Немає матусі" А.Тесленка; усі перипетії у згаданих оповіданнях відповідають відомим фактам біографії автора. Невід'ємна риса фабульного розвитку прози А.Тесленка — "контраст світлої радості героя та авторського передчуття неминучої біди" (В.Смілянська). Про автобіографізм у художньому тексті можна говорити, коли простежується подібність між автором, оповідачем і головним персонажем [1,13]. Оповідач А.Тесленка — це своєрідна маска автора. Літературознавці вважають, що у творах Т.Зіньківського "окреслюється автор-наратор як інтелектуально розвинена особистість, яскраво виражена індивідуальність, близька йому за світовідчуттям" [7,364]; "головною дійовою особою в оповіданнях Т.Зіньківського є не умовно-літературний оповідач/.../ — це, власне, сам Т.Зіньківський з характерним осмисленням своїх життєвих вражень" [7,369]. Наближеного до творця героя творить І.Франко; шукає символи, знаки, ідею [3,195], в образі малого Мирона, маркує особливий родовід майбутнього соціаліста — "нахил до своєрідного"; "я" його дорослого автобіографічного героя завжди ідентифікується з землеробським світом — створюючи з власного життя цивілізаційний міт, І.Франко прагнутиме символізувати кожную мить свого приватного життя як етап розвитку та становлення нового, культурно свідомого українського інтелігента, що вийшов з селянського світу [3,190]. За словами В.Дрозда, його автобіографічний герой — маленький Володя у творі "Як я народився", "Пришестя" та зрілий прозаїк Володимир Григорович Дрозд із "Музею живописника" — зображений, щоб пізнати самого себе, власну особистість і власну творчість в контексті культурної і літературної епохи, усвідомити своє призначення в світі — окремий тип автобіографізму ґрунтується на прийомах самопізнання і самовираження суб'єкта тексту [1,29].

— Назвіть інші сигнали в межах тексту, якими автор вказує читачу на свою позицію емпіричної особи. (Дає протагоністу своє ім'я, прізвище, псевдонім: "Данько-хоголь, продекламируй еще что-нибудь із Шевченка" ("Скажи, місяченьку"), "Найшов Данило долю у пеклі" ("Будяк" Д.Мордовця); псевдонім І.Франка — Ми-

рон, це ім'я героїв його творів "Малий Мирон", зимова казка "Поединок". У "Гірчичному зерні" І.Франка читаємо: "Він наблизився до мене і подав мені руку. — Ви Франко? — Я"; у "Долі" О.Кобилянської: ".../сказав: "Кобилянська і гумореску?"; "Дядько та тітка" М.Коцюбинського: "А з ганку все гукає дядько: Муся, Муся"; в "Образі" У.Самчука: "Власе, — крикнула Даду/.../"; "Play the game" О.Ірванця: "я уявляю собі: а раптом тут/.../ вже побував який-небудь шулер з прізвиськом Іvanets". На думку М.Павлишина, із називанням прізвищ текст переходить в жанр автобіографії". Проявами біографічної автореференційності є вказівка на художні твори письменника: "тут на лекції і пишу своє перше тоді "писаніє" для друку "Козаки та море" ("Скажи, місяченьку" Д.Мордовця); "вона обіцяла йому дати гумореску", "то все разом ви-творило новелу/.../"Битва" ("Доля" О.Кобилянської), натяки на літературні дискусії того часу: "Один сказав: Маковей — журналіст *par excellence*, але бєлетрист з нього ніколи не буде, бо в нього замало тонкого почування" ("Доля" О.Кобилянської); входження автора в умовний світ художнього твору як майстра, що створює текст на очах у читача [1,29—30;50]: "Та й я не важусь про се писати..." ("Сидір Макарович Притика" Т.Зіньківського), "Одначе я не описую подробиці життя на засланні, цур йому!/.../Я так тільки кинув на папір до слова кілька штрихів про заслання" ("Антін Калина" О.Кониського); "Писати про це прикро, але... Сталося це так/.../", "В оригіналі, читачу, він казав "rent", але я зараз, описуючи це, просто не знаходжу відповідника" ("Play the game" О.Ірванця). Авторове "я" оприявнюється через безпосередню участь наратора у згадуваних і описаних подіях; знайомстві і спілкуванні з персонажами (Ю.Барабаш); реально існує як "носіє напружено-активної єдності завершеного цілого, цілого і героя, і твору, трансґредієнтного кожному моментові його"; читач ясно відчуває його присутність у "надмірі бачення і знання" про кожного персонажа, тобто чогось такого, "що для них є принципово неприступним" (М.Бахтін) тощо).

— Яким чином високий ступінь авторської присутності виявляє *паратекст*? (Деякі назви, підзаголовки творів містять показники жанрової класифікації, програмують жанрові очікування читача, провокують на пошуки перевірки істинності чи хибності висловлювань автобіографа [1,8] ("Моя стріча з Олексою І.Франка, "Замість автобіографії" У.Кравченко, "Як ми їздили до Криниці" М.Коцюбинського, "Великомученик Остап Вишня" Остапа Вишні, "Без мужика. Фрагменти "творчої" автобіографії" Є.Кононенко, "Play the game. Оповідання з точними і приблизними калькуляціями" О.Ірванця. Присвятами письменник може маркувати свій текст як автобіографічний і правдивий: оповідання "Борис Граб" І.Франка присвячене В.Копачеві (сучасник, автор праць з грецької філософії, латини, філології, шкільних підручників, статей на педагогічні теми); "Образ" У.Самчука — "Моєму доброму Германові Блюме", у спогадах "На коні вороному" пояснено, що Герман Блюме — старий товариш письменника "з часів Бойтена і Бреславля. Син пані Германіни фон Лінгельсгайм", у них автор "колись мешкав і жився, як з рідними". У оповіданні "Сидір Макарович Притика" Т.Зіньківський змалював образ глибоко вкоріненої в нашому народі рабської психології покірності, піднесеної як благородство; витворив достатньо зриму картину внутрішнього світу військового через предметну деталь "триньчик", на яку автор звернув увагу читача приміткою: "триньчаки — се дрібні ремінці при салдацькій амуніції". У війську Т.Зіньківський томився від деморалізації, яничарства, "падлюшного рабства"; радянські дослідники (І.Денисюк, Н.Калениченко) наго-

лошували на гумористично-сатиричному аспекті оповідання з життя військових "Сидір Макарович Притика". Недарма автор під текстом вказав дату і місце його написання (Петербург XII. 1888. 3 (16) — тоді він блискуче витримав іспити до Військово-юридичної академії, прийняв рішення кинути "навісну солдатчину", здійснив мрію "подихати життям вільної людини" [6,393] — захопився громадсько-культурною діяльністю; тобто, перебував вже поза кризовою ситуацією і міг оцінювати минуле з гумором, іронією, самоіронією; "Спочатку було моторошно, а далі нічого — не страшно" [6,387] тощо).

Обираючи такий вид інтерпретації, як автобіографічне наближення, у творах з *символічним, закодованим автобіографізмом* [2,52—53], важливо зосередитися на психічному змісті твору, вибудовувати самозображення автора з виявлених шляхом контекстуального аналізу фрагментів. Доречно запропонувати до заняття виконати одне з *дослідницьких завдань*:

— обґрунтувати або довести хибність жанрового визначення "автобіографічне оповідання" щодо тексту "Сидір Макарович Притика" Т.Зіньківського [6,391], адже Т.Зіньківський — митець імперсональний, "закритий", який не поспішає власними підказками привідкривати свій художній світ;

— проілюструвати прикладами з малої прози І.Франка думку Т.Гундорової: "У символічній автобіографії, фрагментарно розсипаній у поетичних і прозових творах, Франко створив дуалістичний образ своєї душі" [3,251];

— з'ясувати, яким чином В.Дрозд "виявляє себе імпліцитно, через підтекст" (Н.Манюх) у малій прозі ("Колесо", "Білий кінь Шептало"); хто має можливість — в "Ірії", "Маслинах", "Катастрофі", "Спектаклі", "Листі землі" тощо.

— Якщо читач все ж вирішив упіймати мінливу ідентичність автора, він має бути достатньо поінформованим, адже "я" автобіографії потребує "не-я", особистості, до якої звертаються як до інстанції перевірки істинності чи хибності своїх висловлювань [1,8]; здатним максимально охопити інтелектуальний контекст митця, провести автоінтертекстуальні паралелі тощо.

На основі *аналізу автобіографічного синергену* І.Франка пояснить, чому він одночасно декларував і заперечував автобіографізм своїх оповідань. (Зачитати відповідні уривки з "Передмови" до збірки "Малий Мирон" і інші оповідання" (Львів, 1903) — "оповідання, зібрані в осььому томику, в більшій мірі від інших мають автобіографічний характер"; "автобіографічний елемент виступає досить живо, то все-таки не можна, як се чинив пок. Ом.Огоновський, приймати їх без застережень, як частини моєї автобіографії, бо в усіх, крім автобіографічного елемента, маютья також виразні артистичні змагання"; статті "Дещо про себе самого" — "Дальший опис мого життя може заступити бібліо-графічний опис моїх праць"; "Причинки до автобіографії" — оповідання "мають попри автобіографічну основу все-таки переважно психологічне та літературне, а не історичне та біографічне значення" тощо. Розповісти про обізнаність І.Франка з працями теоретиків біографічного методу, їх наукове осмислення (стаття "Юрій Брандес"); потрактування персонажів як втілення особи автора — "бажав, головно, видобути з нововіднайдених віршів Забіли їх автобіографічні свідоцтва про автора" (стаття "До біографії та характеристики В.Забіли"). У художньому творі письменник хотів б сфокусувати увагу на героєві, адже серед достойнств Ю.Брандеса — уміння "зосередити свою і читачеву увагу на/.../одиниця"; з іншого боку, І.Франко

не хотів бути подібним до "поета-афериста Ніцше" і тих, які "бачать кожний у собі самим такого героя" ("Юрій Брандес"); систему своїх образів визначає як "ряд типів" [3,205], акцентує на художньому домислі — у "Борисові Грабі" "герої підмальовані, так сказати, значено понад їх природну величину" ("Передмова" до збірки "Малий Мирон"); утілює у творі те, чого "не могла dokonати дійсність, зобразивши своїх героїв такими, якими хотів їх бачити; утілює у ейдосі твору свій ідеал" (З.Гузар). Дослідники помітили, що автор персоніфікує свої іпостасі одночасно в образах-антиподах: Темера і Бовдур ("На дні"); "Мирона, і ставить навпроти нього образ себе самого, "власний образ/.../затверділого і непоправного злочинця" ("Поєдинок") [3,202—203;226]; бачить себе непривабливим зовні, страждаючим Семіоном Стоколосою ("Маніпулянтка") і підступним ловеласом доктором Темницьким [7,206]; є думка, що знаменита маска каменяра приросла до обличчя митця, стала синонімом деперсоналізованого українського автора [3,186] тощо). Нагадаємо, свого часу твори І.Франка бачилися "об'явом декадентизму в українсько-руській літературі" (В.Щурат); декларуючи автобіографізм, автор наче дає підстави ототожнювати факти особистої біографії і художні факти; зрозуміло, що для художника-модерніста "міметичний стосунок/.../до дійсності небажаний" [1,13].

— Викладач зверне увагу: автобіографічні художні тексти деяких письменників є тісно зв'язаними елементами *гіпертексту*, інтертекстуально і лейтмотивно пов'язані, становлять цілісну і динамічну систему: "Дедушкин завет", "Омут", "Искра любви" П.Куліша мають спільний жанровизначальний підзаголовок — "Рассказ приятеля", "Посмертные записки моего приятеля"; автор створював ефект літературної псевдомістифікації, начебто оприлюднення чужого тексту. Єдиний комплекс тем і мотивів у автобіографічних оповіданнях А.Тесленка: в суспільстві має цінність не духовне, а матеріальне багатство; обдаровані герої з народу не мають можливості розкритися, розвивати свої здібності, у молодому віці йдуть з життя; критики зауважили повторення основного смислового принципу характеробудування — хоч характери показано вже сформованими, розкривається їх єство поступово й несподівано (В.Смілянська). У численних модифікаціях інваріантного мотиву пам'яті про втрачених у дитячому віці братиків і сестер виражається біль А.Тесленка, Остапа Вишні; джерелом меланхолійного пафосу творів А.Тесленка слугував життєвий досвід: смерті близьких, особливо матері, підірване ув'язненнім здоров'я, безпідставні підозри з боку односельців тощо.

Викладач підсумує: пишучи твір, автор художньо втілює в ньому "імпліцитну версію самого себе" (У.Бут); текст проростає з глибинного внутрішнього "я", "тієї суми знань і системи поглядів, які стали його кровним здобутком" (М.Коцюбинська). Навіть якщо автор експліцитно використовує автобіографічний матеріал,

у художньому творі він зазнає естетичної трансформації; йдеться про вигадане, артистичне подання реальних фактів, що в світовій практиці отримало назву "autofiction" (С.Дубровскі). Художня реальність виникає на основі конкретних фактів особистої біографії і на базі вигадки. Автор komponує автобіографічне начало з белетристичним компонентом, різноманітними засобами характеристики героя, відтворенням інтер'єру, пейзажу, різновидами внутрішнього мовлення, специфікою оповіді тощо. Справжній життєпис реальної особи стає ключем до розуміння мотивації дій та вчинків вигаданих, типових персонажів. Протагоніст, як правило, замінений персонажем, але і оповідач, і персонажі, навіть антиподи, можуть виявитися "масками, які творець одягає в тексти" (П.Пікер).

Подальшого дослідження потребує розробка і впровадження науково обґрунтованої методичної системи вивчення студентами-філологами малої прози, зумовленої своєрідністю її жанрової системи.

Література

1. Автоінтерпретація: Сб. статей / Под ред. А.Б.Муратова, Л.А.Иезуитовой.— СПб.: Изд. С.-Петербургского ун-та, 1998.— 208 с.
2. Грабович Г. Шевченко, якого не знаємо / Г.Грабович.— К.: Критика, 2000.— 320 с.
3. Гундорова Т. Франко не Каменяр. Франко і Каменяр / Т.Гундорова.— К.: Критика, 2006.— 352 с.
4. Історія української літератури XIX століття: У 3 кн.: Навч. посібник / За ред. М.Т.Яценка.— К.: Либідь, 1997.— Кн.3.— 432 с.
5. Історія української літератури. Кінець XIX — початок XX століття: У 2 кн.: Підручник / За ред. проф. О.Д.Гнідан.— К.: Либідь, 2006.— Кн.2.— 496 с.
6. Історія української літератури XIX століття: (70—90-ті роки): У 2 кн.: Підручник / О.Д.Гнідан, Л.С.Дем'янівська, С.С.Кіраль та ін., За ред. О.Д.Гнідан.— К.: Вища шк., 2002.— Кн. 1.— 575 с.
7. Історія української літератури XIX століття: (70—90-ті роки): У 2 кн.: Підручник / О.Д.Гнідан, Л.С.Дем'янівська, С.С.Кіраль та ін., За ред. О.Д.Гнідан.— К.: Вища шк., 2003.— Кн. 2.— 439 с.
8. Кониський О. Оповідання. Повість. Поетичні твори / Олександр Кониський.— К.: Наук думка, 1990.— 640 с.
9. Куліш П. Моє життя / Пантелеймон Куліш.— К.: Ред. ж-лу "Український світ", 2005.— 384 с.
10. Нахлік Є. Пантелеймон Куліш: особистість, письменник, мислитель: Наук. монографія: У 2 т. / Є.Нахлік.— К.: Укр. письменник, 2007.— Т.2.— 462 с.
11. Програма педагогічних інститутів. Історія української літератури XIX — п. XX ст. / Хропко П.П.— К.: Б.м., 1993.— 116 с.
12. Романова Г. Автобіографія // Літературна енциклопедія термінів и понять / Под ред. А.Н.Николюкина. Институт науч. информ. по обществ. наукам. РАН.— М., 2001.— С.15—18.
13. Теорія літератури в Польщі. Антологія текстів. Друга половина XX — початок XXI ст. / Упоряд. Б.Бакули; За заг. ред. В.Моренця; Пер з польськ С.Яковенка.— К.: Вид. дім "Києво-Могилянська академія", 2008.— 531 с.
14. Українська література 5—12 класи: програма для загальноосвітніх навчальних закладів / За заг. ред. Мовчан Р.В.— К.: Перун, 2005.— 201 с.

Наталка Романишина. Теорія и методика изучения автобіографічного розповіді

Предложенные автором проблемные вопросы и задания помогут студентам-филологам конкретизировать и уточнить термин "автобіографіческий рассказ", активизировать самостоятельный поиск отсутствующей в учебниках информации; будут иметь значение в приобретении навыков практической исследовательской работы, умения делать обобщения теоретического характера.

Ключевые слова: автобіографіческий рассказ, анализ в аспекте жанра, автобіографіческий материал, интенциональный, символический автобіографізм.

Natalka Romanishina. Theory and methodics of the study "autobiographical story"

In article look at means problem questions and tasks, which help students-humanities to find term "autobiographical story"; activate home-made quest for missing information; whip up improvement ability practical research work; skill to make generalization of theoretical character.

Key words: autobiographical story, analysis in aspect of genre, autobiographical material, intensional, symbolic autobiography.